

FRANK WEDEKIND:
KEITH MÁRKI

A létige: BIZNISZ

Nézzük a polgárt

A rendező darabválasztása: titlitalát.

Pontosan száz évvel ezelőtt készült el Frank Wedekind drámája, a *Keith márk*, mely akkor még *A bukott ördög* címet viselte. Sokat dolgozott rajta a szerző, az előzetes változat címe *Az élvezetek embere* volt, később mint *Müncheni jelenetek az életről mintázva* került forgalomba. 1901-ben jelent meg könyv formában *Marquis of Keith* címen, ugyanebben az évben elő is adták Münchenben. Az ősbemutató nagy bukás volt. Magyarországon, tudomásom szerint, nem játszották a darabot. Eltelt száz év, és íme, itt a pillanat, amikor ez a dráma itt és most jó szerszám lehet arra, hogy a segítségével felszínre kerüljenek ennek a zagyva-ijesztő (ijesztően zagyva) korszletnek a gyökér-ellentmondásai.

Polgári drámáról van szó: a polgár benső drámájáról, valamint társadalmi drámáról – melyekről a „polgári” szlogennel cifrálkodó mai magyar demagógia nem hajlandó tudomást venni. Az „életből mintázott” polgári színházat megsemmisítő bírálatok érték. A kulisszafalakat szétvetve kísérletek érdekesek tudnak lenni ugyan, de ha a valóságot vesszük, kiüti a szemünket a „polgári” problematika; úgy látszik, elhamarkodott volt holt-nak nyilvánítani a nevezett hagyományokat.

Az élet drámái makacsul polgári enteriőrben, a négy fal közé szorulva játszódnak le, családban, munkatársak közt, és nem látszik meg rajtuk, hogy kozmikus dimenziójuk volna, viszont kirívó a társadalmi dimenziójuk. Lefogadom, hogy ma Magyarországon az élet drámáinak kilencven százalékában felbukkan a pénz motívuma, a felében pedig dominál. A színházművészetnek megvannak a maga fejlődési törvényei, a valóság polipkarjai azonban a művészetek közül a színházat fonják körül a legszorosabban. Abszolút jó szakmai reflexnek érzem, hogy a Kaposvárott dolgozó fiatal rendező, Keszég László annak rendje s módja szerint felépítette a színpadon a polgári szobák három falát, és egy olyan drámát tűzött műsorra, melyben a pénz körül forog a cselekmény. Mi több, olyan drámát, mely gyökerében kívánja megfogni a pénz körül forgó élet ellentmondásait, melynek tehát bölcséleti dimenziója van, nem annyira filozófiai, inkább közönségesen bölcséleti, vagyis utána-jár a miérteknek, hogyanoknak, mint minden épeszűen gondolkodó ember.

Wedekind e drámája nem remekmű, még csak nem is nagyszabású mű, hanem jó, ösz-

szetett, színpadra írt, ellentmondásokat firtató darab, egy épeszű darab. Fontosnak érzem, hogy manapság, amikor minden összezagyválódik, és úgy tűnik, igaza lesz Baudrillard-nak és Viriliónak: a szimulárum és a valódi, a virtuális meg a tényleges közt egyre nehezebb különbséget tenni; fontosnak tűnik tehát, hogy a színház józan kérdéseket tegyen fel, és a maga módján rámutasson a tényekre és azok mögöttesére.

Arra a tényre például, hogy olyan társadalomban élünk, melynek uralkodó, legéletrevalóbbnak tartott és legagilisabb rétege az üzletemberi-vállalkozói. Ez nem nagy megállapítás, ámde messzemenő – világnézeti, társadalomformáló, erkölcsi stb. – konzekvenciái vannak. Wedekind darabja lehetőséget ad rá, hogy átgondoljuk ezeket a konzekvenciákat. Keszég László rendező erénye, hogy szerény, visszafogott, megfontolt és elemzőképes. Nem bombasztikus, hanem inkább tárgyilagos; pontos szövegolvató, aki óvatosan interpretál. A mai szellemi helyzetben jótékony hatású az ilyen gondolkodó, okos színház. Jó, hogy az, amit Keszég csinál, mentes minden sznobériától, meg hogy a józan észhez köti magát. Nem véletlen, hogy a dramaturg ezúttal **Eörsi István** volt, aki mindenféle örületek közepette mindig is köti az ebet a karóhoz, és józan ésszel gondolkodik. Amikor a jelenvalóság megőrül, a praktikus háziasszony is megveszi a tévében árult legagyamentebb szerkentyűt, a politikában pedig a polgáriság nevében bohózatba illő önkényeskedések folynak, amikor a hétköznapi világ a csömörig szenzációhajász, akkor jól tesz, ha a művészet gondolkodási időt kér.

Wedekind drámája a kapitalista társadalom keretei között érvényes. Itt és most a vagyonnak legalább akkora vonzása van, és hasonló reményeket fektetnek bele, mint Németországban az előző század végén. A tőke és annak hiánya, a piac, a kereskedelem és az értékpapír-tranzakciók, egyszóval a pénz ma éppúgy mozgat, felemel és tönkretesz életeteket, sorsokat, társadalmi csoportokat, mint száz évvel ezelőtt, csak sokkal cinikusabban. A közbeeső száz év katasztrófái mintha csak a cinizmus elvetemültté válásához, a kíméletlenség némely módozatainak kifinomodásához és az erkölcsi tudat totális elvesztéséhez járultak volna hozzá.

A polgári színjáték ma Magyarországon társadalmi méreteken folyik. Keszég kaposvári polgári színháza nem leleplezi, hanem egy diszkrét mintán elemzi és kimutatja ennek a drámának némely tudati és lelki radixait.

Az üzletember dolgozószobája

Nagy horderejű, sorsokkal játszó dolgok történnek ma is egy vállalkozó irodájában meg az üzleti vacsorákon. Attól kódul valaki, és attól mosolyog rá valakire a szerencse, ha két-három üzletember összehajol. Attól valaki meghalhat, másvalaki újjászülehet; mint mikor a görög istenek tanácskoztak.

Keith márk ma, ha nem is viselne álnevet, mint a darabban, de a cégét álneven működtetné. Ma biznismennek vagy menedzsernek mondanánk. Az irodájában kanapé helyett esetleg bőrfotelek vagy csóvázás bőrszékek állnának, és az asztalán mechanikus írógép helyett több telefont meg faxot látnánk. Lenne a szobájában egy nagy tárgyalóasztal, mely mellett kávézni, apró falatokat ropogatni és whiskyzni is lehet. A falon ugyanúgy modern (posztmodern) festmények lógnának, mint a márk szobájának falán, Kaposvárott. A látszat ellenére érték-telen festmények. Az iroda ideiglenesen éppúgy a magánlakás része lehetne, és a feleség (pontosabban: élettárs) titkárnői és cselédi teendőket is ellátna, ahogy ezt száz évvel ezelőtt Wedekind megírta.

Kaposvárott nem modernizálták a szobabelsőt, de nem is tapadtak a korhúséghez. Hanem, úgymond, örökkévalósították (mint Fukuyama a kapitalizmust). Valcz Gábor díszletei század elejiek is, de maiak is, holnapiak is. Az efféle polgári ízlés szolidaritást tett, kicsit riszálja magát, és arról ábrándozik, hogy alkalomadtán kihajózik az extravagancia vizeire.

Keith márk nem tanult kereskedelmet, se semmit; mestersége: menedzser. „Műkereskedő vagyok, hírlapíró, koncertügynök – szóra sem érdemes az egész” – mondja a darabban. Igazában alaptökével nem rendelkező vállalkozó, ami annyit tesz, hogy pénz, sok pénzt akar keresni minél gyorsabban, minél többet, mindenáron. Mert ő férfi a talpán (ehhez képest telitalát, hogy Kaposvárott kicsit sántít), aki győztesen veri át magát a kapitalizmus dzsungelén. Lesz palotája a zöldövezetben, felesége, gyerekei, szeretője és neve; ráadásul még a lelke gazdagságát is meg fogja majd venni. Keith a kapitalizmus fausti embere; a tudásvágyat a szerzési vágy helyettesíti, hite önmaga rendkívüli, szinte csodás képességeire vonatkozik.

Keith márk a mai polgári Magyarországon tipikus, deli férfi figurája. Ha saját céggel, vagyonnal még nem is, de tetemes kapcsolati tőkével már rendelkezik. Teli van elszántsággal, „csodálatos energiával”, jó-

akarattal: ő egzisztenciát fog teremteni. Anger Zsolt tiszta arca kiemeli a fiatalember jóra valószínűségét, melyet gyorsan el kell rontania, hogy versenyképes legyen. Keith egyszerre életrelvélő, üde fiatalember és minden hájjal megkent „svindler”. Már romlott, mégis ártatlan – ezt az ellentmondást kihozza Anger –, hiszen úgy formálja őt a világ, mint valami friss anyagot. Neki szellemileg nincs távolsága a korához, nyakig benne van, nem alakít ki kritikai viszonyulást a környező világgal szemben, hanem belecsábul, beleveti magát, és hősiességgel, elszántsággal remek és élvezetes helyre akar jutni benne.

Spindler Béla (*Casimir*) és Marozsán Erika (*Anna*) (Simarafotó)

A hősiesség törtetőképeséget, kíméletlenséget, rettenthetetlenséget jelent számára – az alkalmak és az emberek kihasználásának és a kapcsolatok kamatoztatásának képességét. Keith azt hiszi magáról, hogy kellőképpen dörzsölt, és megvan a kellő fegyverzete – a cinizmusa és a plebejus lendülete – ahhoz, hogy diadalmaskodjon a müncheni polgári társadalomban, pedig voltaképpen korának gyermeke ő, és nem ura magának.

Az igazi, patriarchális úr, az egyértelmű jellem a drámában Casimir nagykereskedő, akit Spindler Béla nagyszerűen visz színre. Casimirban már nincsenek ellentmondások, ő már nem ambivalens, mint a lobogó Keith. Fiatal korában talán ő is olyan volt, de évei, tapasztalatai, rutinja mumifikálták, megszabadították lágy benső részeitől. Szinte tökéletesen ura önmagának – egyetlen sebezhető pontja van: gyenge idegzetű, pubertáló fia –, a saját maradék szenvedélyeivel is ügyesen és határozottan manőverezik, ő a mintapolgár: a gazdag, mindent megszerző, higgadtan uralkodó múmia. A humortalan racionalizmus megtestesült diadala: az emberi esendő halála. Spindler a realiztikus és a karikatúrisztikus ábrázolás határán egyensúlyozva, mesterien teremti meg ezt az atyafigurát. Kiválóan játszik vele, mellette a fia is – Nagy Viktor –, az ügyefogyottan és szorongva lázadó, frusztrált kamasz, aki a csécsap Keithet tekinti mintaképének, míg

be nem török.

Keith ellenjátékosa nem Casimir konzul, hanem gyerekkori pajtása, Ernst Scholz, eredeti nevén Trautenuau gróf, akinek Keith apja a házitanítója volt. Ez egy humanista, üdvtörténetben gondolkodó, szellemi ember, aki az eszméiben és azok szerint él, akiben tehát megvan az a távolság a jelen világhoz, ami Keithből hiányzik. Ő nem él, hanem visszonyul, viszonyítási pontokat keres, ad fel, cserél. Arra is ráébred, hogy távolságtartása lehetetlenné teszi, hogy éljen. Az élethez való gondolati viszonyulása csődöt mondott, amikor egy vasútigazgatói intézkedése

lehet venni. Znamenák interpretációjában Scholz egyetlen igazsága a frusztrációja; ennek mindegyik feloldási kísérlete öncsalóan megjárt. Scholz megjártssza az élveteget, megjártssza a szerelmest, és végül megjártssza azt, hogy megőrül. De nem spontán, inkább mesterségesen felspannolt, nevetséges játékok ezek. Scholz már képtelen igazán játszani, annyira sérült. Végül, Znamenáknál igen komolyan eldöntött döntése, a magánygyógyintézet – az örület – választása a dráma egy rendkívül erős paradoxona, melyre Thomas Mann is felhívta a figyelmet egy esszéjében. A szellem emberé, aki, miközben az élvezetek emberévé akarta magát átképezni, erkölcsprédikátorrá vált, utolsó stációjaként tudatosan választja az elmeélettudományt mint menhelyet, és ezt morálisan megalapozott döntésnek tartja. (És ha így érzi, akkor valóban megőrült, írja Thomas Mann.) Mi több, barátját is meghívja az azilumba, ahol, idézőjelben persze, minden vágya teljesülhet – biliárd, luxus, sétakocsikázás... Keith azonban elemi tiltakozással utasítja el ezt a lehetőséget. Miután az érvei nem hatnak, a földre veti magát, és rúgkapál, mint egy csecsemő, miközben Scholz emelt fővel távozik a „földi paradicsomba”.

Tündérpalota Igazgatóság

A „tündérpalota” Wedekindnél az üzletember álmának szimbóluma. Megjelenik Kaposvárott is a színen egy fényes makett (felkapcsolható, mint a villany) formájában. Tévedés lenne azt hinni, hogy a biznismennek csak kalkulálnak, és nem ábrándoznak. Hogy nekik ne lenne utópiájuk?! Az is van nekik! Álomviláguk fölveszi a versenyt egy nagylány képzeletével. Ráadásul még racionálisnak is gondolják elképzeléseiket. Egyik szemükkel a „tündérpalota” művészi villanyfényeit látják, a másikkal pénzkötegeket. A kettőt – „racionálisan” – összekötik, és úgy érzik, hogy ennek mennie kell. A jóindulattól teli lesznek lelkierejükkel; a vállalkozó: hisz.

Főleg az olyan vállalkozó, mint Keith, a „svindler”, akinek a hite az egyetlen tőkéje. Anger Zsolt márkijában kevesebb a tekintély sugárzó határozottság, és puhább a hit, mint ami egy tündérpalota-akcióhoz szükséges. A Keith márkik erős, sőt karizmatikus személyiséget építenek fel magukból – gyanús, bizonytalan alapokra. Anger őszintébb a kellelénél. Merész színészt kellene játszania, tökéletesebb színészt, mint amilyen ő maga. (Hisz Keithnek egy vása sincs, mégis meghódította egész Münchent.) Jól elrejtett félelmeinek, ziláltságának csak némely réseken volna szabad kivillannia.

Marozsán Erika játssza Annát, Keith szeretőjét és csalafinta párját, aki könnyedén színészkedik örökké, mert a kacérság a vérében van, Marozsán szerint legalábbis, aki elragadó, a legfinomabban flörtölő, tökéletes, túlságosan is bájos luxusszajhát vagy inkább hetérát állít színpadra. A jelmeztervező, Szűcs Edit extravagáns ruhafantáziáit mintha ráöntötték volna, de az arca is sugárzik, még a léptei is ragyognak – olyan, mint a mesebeli jó leány, akinek rózsza vagy arany terem a talpa alatt. Az már kevésbé derül ki

a szerepalakításából, hogy mi mehet végbe benne, amikor belátja, hogy Keith sose lesz Tündérpalota-igazgató, így hát ő sem lesz tündérrkirálynő, és férjhez megy a betokosodott, apja korú Casimirhez, aki ezzel elnyeri és nyilván a széfjébe zárja München legszebb ékszerét. A mesebeli szép leány eldobja, elárulja a szeretőjét, olyan elegánsan, ahogyan szerette. De ezzel az ő sziporkázásának is vége. Marozsán Annájában azonban nem látszik törés.

A tündérpalota-szimbólum párja a darabban a tűzijáték-metafora. A vállalkozók esztélyének színteréül Valcz Gábor szintúgy „örökkévaló” díszletet tervezett: a terem lehetett a müncheni elit negyedben, de lehetne Ady-ligeten is. Az erkélyről dombokra nyílik kilátás, belátszik a felhős ég. Ennek a szép, derengőre festett kulisszának semmi funkciója sincs – csak a távolságot jelzi és azt a tágasságot (talán a léte), amelyhez ezeknek a polgároknak semmi közük. Marozsán az egyik pillanatban könnyedén végigsétál az erkély korlátján: nagyon szép, lírai kép, mely jelzi a határt a két világ (a lét és a polgári lét) között, és azt a női érzékenységet, mely még tartja a kapcsolatot a felhőkkel.

A kaposvári óriáscsillagszóró kiváló tűzijáték-metonímia. A tűzijáték pedig az ál-álmodozás, az önbecsapó és másokat is becsapó álmodozás metaforája, meg a családi optimizmusé. Ennek a csalinak az a szerepe, hogy pénzt vonzzon, még többet, mint ahány csillag van az égen.

Csőd és árulás

Scholz tehát rájön, hogy megbolondult. Ez életének legkomolyabb pillanata. Znamenák zárt, sötét kabátban, kalapban van; már nem nyafog. Szinte méltóságteljes, pedig Keith

épp azt veti a szemére, hogy elárulja önnön emberi méltóságát. Megmagyarázhatatlan, felfoghatatlan pillanat – írja Thomas Mann –, mely mögött ott a leköszönés, a lemondás misztériuma. Trautenu-Scholz eddig mindig egyik eszméjét elárulta, és most elárulja magát az eszmét. Eztán már csak a rögeszme marad.

Keith pedig magára marad, árván, mint egy toporzékoló kölyök. Elverte a pénzt, elárulta őt cinkosa-szeretője, kiebrudalták az üzlettársai. Elhagyta őt az asszony, Molly, aki hűségesen kitartott mellette; vízbe vetette magát.

Gryllus Dorka átgondolt interpretációjában Molly neuraszténiássá és hisztérikusává válik; végül abba hasad bele a lelke, hogy az, akit szeret, hasadt személyiség: jó ember, nagy ember, szép ember – és ugyanakkor hamis, romlott, züllött. Gryllus Dorka Mollyja annyira odaadó, hogy ő hal bele a szerelme helyett *annak* meghasonlottságába. Molly halála nem önfeláldozás, nem áldozat, hanem tehetetlenségéből következik. A szerelem tehetetlenségéből és az áldozathozatal tehetetlenségéből.

Egy embert, aki nem is ember, csak a formája olyan, egy groteszk ábrázatú, fekete öltönyös, fehér kesztyűs kísértetet applikált bele a rendező az előadásba. Feltűnik néha a háttérben (csúcsformáját a nevezetes estély alatt adja), természetellenes lassúsággal sétál, néha elborzasztó ábrázatára furcsa fény vetül (Végh Zsolt játssza a néma szereplőt, mégpedig remekül, a különös fényeket pedig Bányai Tamás költötte). Nem azt kérdezi a néző, hogy ki ez, hanem hogy: mi ez.

Szabodon interpretálható. Én azt mondom, hogy az árulás ártány szelleme.

Szintúgy dermesztő, holtfehér fényekben játszik egy, a drámába beleköltött jelenet. Tóth Richárd koreográfiájában a tűzijátékos

estély szépasszonyai idétlen táncokat lejtenek. Az egész jelenet olyan, mint valami delírium. Vagy boszorkánykarnevál?

Szabodon értelmezhető. Én nem azt mondanám, hogy ördög- és boszorkányszombat, hanem azt, hogy szokványos árulás és amorális, ami lidércnyomássá változtatja a valóságot.

Lehet gondolkodni. „A bűn a rossz üzlet mitológiai elnevezése”, így Keith. Vagy: „Ezen a világon a legfényesebb üzlet az erkölcs” (ugyanő). A zárójelenetben Anger Zsolt, a drámában előírtaknak megfelelően, gondolkodik, hogy lölje-e agyon magát, vagy fogja a köteg pénzt, amit Casimir vetett oda neki, mint koncot a kutyának, és álljon-e inkább odébb. Nem árulom el, hogyan döntött. Csak annyit, hogy végül megkönnyebbül.

RADICS VIKTÓRIA

Frank Wedekind: Keith márk

(kaposvári Csiky Gergely Színház)

Fordította: Osztoivits Levente. Dramaturg: *Eörsi István*–*Merényi Anna*. Díszlet: *Valcz Gábor*. Jelmez: *Szücs Edit*. Zene: *Márkos Albert*. Koreográfia: *Tóth Richárd*. Rendező: *Keszég László*.

Szereplők: *Spindler Béla*, *Nagy Viktor*, *Anger Zsolt*, *Znamenák István*, *Gryllus Dorka*, *Marozsán Erika*, *Nyári Oszkár*, *Sarkadi Kiss János*, *Szula László*, *Kelemen József*, *Fekete Kata*, *Bezerédi Zoltán*, *Némedi Árpád*, *Kőrösi András*, *Tóth Eleonóra*, *Pálffy Zsuzsa*, *Urbanovits Krisztina*, *Németh Mónika*, *Cseszár László*, *Fábián Zsolt*, *Kolompár Margit*, *Fila Balázs Zoltán*, *Kántor Anita*, *Végh Zsolt*.

BÁRKA – ZÁRÁS ÉS NYITÁS

A szeptember 17-i hivatalos és ünnepélyes Bárka-megnyitó előtt egyetlen napra megnyílik a **Bárka Színház** felújított épülete: az ideiglenes játszó- és próbahelyeken töltött évad zárásaként 1999. június 13-án este 9 órakor **Cseh Tamás** élő bemutatót tart szeptemberben induló, 12 részes sorozatából, melyben elénekli az elmúlt három évtizedben írt összes dalát. Az első rész címe: **1971**.

(A helyszín a Bárka Orczy-kerti épülete, bejárat az Üllői út felől)

A Budapesti Kamaraszínház bemutatói a jövő évadban:

Spiró György: **Honderű**
 Beaumarchais: **Figaro házassága**
 Egressy Zoltán: **Sóska, sültkrumpli**
 O'Neill: **Amerikai Elektra**
 Görgy Gábor: **Örömmállam**
 Gyurkovics Tibor: **Kreutzer szonáta**

A Merlin Színház produkciói a jövő évadban:

Shakespeare: **Vízkereszt**
 Hamvai Kornél bohózata
 Finn Kulturális Hét